

Warszawa, 01.12.2019

dr hab. Renata Nowakowska-Siuta, prof. ChAT
Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie
Wydział Nauk Społecznych

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Rzyskiej
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy**

**Promotor rozprawy: dr hab. Helena Ostrowicka, prof. uczelni,
Promotor pomocniczy: dr Dominik Chomik**

Uwagi wstępne

Rozprawa doktorska mgr Aleksandry Rzyskiej pod tytułem „Reprezentacje uniwersytetu w dyskursie prasowym” liczy 205 stron głównego tekstu, dodatkowo zawiera bibliografię wraz z netografią oraz spisem materiałów empirycznych, a także wszystkie niezbędne w elementy struktury dysertacji doktorskiej – streszczenia, słowa kluczowe w językach polskim i angielskim. Rozprawa podzielona została na wstęp, pięć rozdziałów oraz podsumowanie i dodatkowe odautorskie refleksje zatytułowane „Zamiast zakończenia. Od badań pedagogicznych ku edukacji medialnej”.

Bibliografia wraz z netografią zawiera 247 pozycji, związanych z problematyką rozprawy, prawidłowo i w sposób przekonujący dobranych i wykorzystanych w argumentacji naukowego wyводу. Struktura rozprawy jest prawidłowa, logiczna i spójna, uwzględnia interesujące i aktualne zagadnienia związane z dyskursami: medialnym i społecznym (nie przeciwstawianymi sobie lecz komplementarnymi wobec siebie) dotyczącymi nie tylko istoty kształcenia uniwersyteckiego ale również kwestii roli nauki w społeczeństwie. Problem badawczy określony przez Autorkę rozprawy jest oryginalny i interesujący poznawczo, jego opis oraz analizy merytoryczne stoją na wysokim poziomie naukowym.

Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej

Słowo „dyskurs” zyskało we współczesnej humanistyce i naukach społecznych ogromne znaczenie, można powiedzieć kolokwialnie „zrobiło karierę” i coraz trudniej o pewność, czy w ogóle jeszcze cokolwiek znaczy, używa się go bowiem na wiele różnych sposobów, a całkiem często po prostu jako „uczonego” określenia dowolnej dłuższej wypowiedzi lub dowolnego tekstu. Z drugiej strony jednak w ostatnich latach w polskich środowiskach pedagogicznych, socjologicznych, a także politologów i reprezentantów innych nauk społecznych, narasta świadomość wagi problematyki dyskursu i jego jakościowych badań. Pomijany dotąd obszar badań i deprecjonowane metody zyskują uznanie, wbrew uprzedzeniom w stosunku do metod jakościowych i powszechnemu przekonaniu o wszechmocy badań ilościowych. Modna staje się teza, że procesy komunikowania się w życiu społecznym są ważne, że ważne jest konstruowanie rzeczywistości społecznej w toku publicznej komunikacji – pogląd przez lata wyszydzany, a teraz torujący sobie drogę do obszarów refleksji w naukach społecznych. Z tym większą satysfakcją przeczytałam rozprawę Aleksandry Rzyskiej, w której dyskurs rozumiany jest nie tylko jako zdarzenie interakcyjne, będące miejscem wymiany komunikatów w procesach wychowawczych/edukacyjnych, ale również zyskuje na znaczeniu jako uprawomocniona teoria badań naukowych – krytyczna analiza dyskursu. Jest zatem dyskurs ukazany w rozprawie Aleksandry Rzyskiej sposobem badania ukrytych relacji przyczynowości i determinowania, zachodzących pomiędzy tekstami a strukturami, procesami i relacjami społecznymi, jest również metodą pozwalającą przezwyciężyć ograniczenia lingwistyki krytycznej i pozwalającą zbadać, w jaki sposób teksty, praktyki i zdarzenia są kształtowane przez relacje władzy. Metoda ta umożliwia nie tylko opisanie i interpretowanie funkcji języka w świecie społecznym, ale - co ważniejsze - pozwala określić sposób w jaki język, jako element władzy, dokonuje przemiany świata społecznego.

Wymagania stawiane rozprawom doktorskim odnoszą się do trzech funkcji, jakie powinien spełniać tekst naukowy, a mianowicie: funkcji opisowej, wyjaśniającej zagadnienie oraz predyktywnej, pozwalającej wysnuć na podstawie autorskich analiz zagadnienia głównego stosowne wnioski. Oceniana rozprawa doktorska w pełni uwzględnia wymienione wyżej funkcje. Przedmiotem rozprawy, jak stwierdza Doktorantka są „reprezentacje uniwersytetu, które w latach 2015-2018 dominowały w dyskursie prasowym w Polsce. Sformułowanie głównego celu badawczego nie budzi zastrzeżeń. Znajduje on również odzwierciedlenie w podjętej przez Doktorantkę procedurze badawczej.

Reprezentacje stanowiące cel główny podjętych analiz i interpretacji dotyczą, jak wskazuje Doktorantka za Markiem Kwiekiem „uniwersytetu w dobie przemian”, bowiem analizowany dyskurs prasowy stanowi prowadzona w latach 2015-2018 reforma nauki w tym szkolnictwa wyższego – tak zwana ustawa 2.0. przy czym prowadzone w dysertacji rozważania i interpretacje prasowych doniesień ujmowane są w dwóch komplementarnych wobec siebie kontekstach: kulturowym i tematycznym. Autorka wzięła pod uwagę doniesienia medialne z dwóch dzienników: „Gazety Wyborczej” i „Rzeczpospolitej”. Zakres temporalny zbierania materiału empirycznego został wyznaczony pomiędzy 1.10.2015 a 31.09.2018. Kluczowym pojęciem wyszukiwania było słowo „uniwersytet” w różnych odmianach gramatycznych. Analiza dotyczy 173 tekstów prasowych, ostatecznie, po zakodowaniu i ustrukturalizowaniu analiz korpus stanowiło 119 tekstów.

Rozdział pierwszy przedstawia w sposób spójny i ustrukturyzowany uzasadnienie podjęcia krytycznej perspektywy badań nad dyskursem. Interesujące są w nim w mojej ocenie, poza innymi elementami, rozważania o granicach pedagogiki jako dyscypliny naukowej. Jest to bardzo dobra analiza tożsamości pedagogiki, umieszczona w bliskiej mi Gadamerowskiej (hermeneutycznej) perspektywie „rozumienia”. Autorka rozprawy jest świadoma, co wynika z dalszych części rozprawy, iż jedynym sensownym zabiegiem poznawczym umożliwiającym uchwycenie sensów badanej rzeczywistości jest temporalne spojrzenie na zjawiska. Zwrot ku przeszłości (spojrzenie na kontekst i historię danego zjawiska czy fenomenu) nie musi być przy tym krokiem wstecz. Podobnie jak nie każdy kryzys zapowiada przełom.

Aleksandra Rzyska jest naukowcem ukształtowanym i dojrzałym, co ukazują dalsze części rozprawy. Rozdział drugi zatytułowany „Naukowe badania i dyskursy o szkolnictwie wyższym” potwierdzają jej znajomość problematyki, dobry przegląd literatury zarówno dotyczącej tematu dysertacji jak i podstaw metodologicznych, omówionych w kolejnych dwóch rozdziałach – trzecim i czwartym. Piąty rozdział ukazuje analizy badań własnych i przedmiot tychże – spór o obraz uniwersytetu kreowany w mediach i jego reprezentacje u odbiorców przekazu medialnego. Uniwersytet jawi się przy tym jako podmiot ale i przedmiot zmian – odmienne są bowiem i obrazy tej instytucji i ich reprezentacje. Odmienne są również interpretacje dotyczące kreowanej przez media roli i funkcji jaką uniwersytet pełni w społeczeństwie.

Słusznie zauważa Autorka rozprawy, że stan podejmowanych na temat nauki i szkolnictwa wyższego debat jest ubogi, zdominowany przez ujęcie publicystyczne, często zredukowane do politycznych uzasadnień dotyczących podejmowanej reformy, bez

uwzględnienia szerszego, w tym międzynarodowego aspektu wprowadzanych zmian. Aleksandra Rzyska w sposób przekonujący prowadzi swoje analizy dyskursu prasowego i prowadzi do konstatacji, iż mass media podsuwają (a często kreują) tematy do refleksji, a także tworzą pojęcia, poprzez które opisujemy i analizujemy swoje własne doświadczenia. Stąd trafnie określa swoje zadanie ukazując, że współcześnie nie możemy mówić o prezentacjach lecz o reprezentacjach świata doświadczanego.

Zainteresowanie reprezentacjami w sposób prosty odwołuje do teoretycznego fundamentu budowanego przez konstruktywizm i ujęcia rzeczywistości w tym właśnie paradygmacie. Autorka wyraźnie umiejscawia swoje badania w konstruktywistycznym wzorcu. Przygląda się obrazom, które składają się na wizerunek polskiej uczelni wyższej, używając zamiennie kategorii „reprezentacja” i kategorii „wizerunek”. Przyjęta przez Aleksandrę Rzyską definicja dyskursu jako społecznego działania dotyczącego nadawania znaczenia oddaje prawidłowość, iż trudno rozważać dyskursy pozbawione społecznego kontekstu. W tym sensie reprezentacje/obrazy dyskursywne są równocześnie reprezentacjami/obrazami społecznymi, których istotnym celem praktycznym jest uwrażliwienie na społecznie istotne kwestie. W tym wypadku jest to znaczenie nauki i ogólnie rzecz ujmując uniwersytetu, jako integralnej jej części.

Na docenienie ze strony recenzenta zasługuje niewątpliwie mozolna praca Doktorantki nad wyborem tekstów prasowych (materiału empirycznego), ich rzetelna analiza, kodowanie znaczeń, strukturyzacja pojęć kluczowych. Podstawowe znaczenie ma przy tym rama – schemat interpretacyjny dla danego zjawiska czy też wydarzenia, dokonujący się poprzez ukazanie i wyeksponowanie jego najważniejszych elementów. Ramy są konstruktami a ramowanie staje się konstruowaniem. Głównym pytaniem badawczym uczyniono zatem konsekwentnie: „Jakie ramy używane w dyskursie prasowym są używane do konstruowania obrazu uniwersytetu?” (dysertacja str.98). Przyjęta w rozprawie perspektywa badawcza – owo ramowanie – nie pomija jednak złożonych uwikłań przekazów medialnych, związanych np. z osobą nadawcy przekazu. Istotnym elementem zabiegu metodologicznego jakim jest opis i wyjaśnienia problemu badawczego jest utrwalanie i legitymizowanie mechanizmów reprezentacji praktyk dyskursywnych. Autorkę pracy interesuje również końcowy „efekt” motywów i towarzyszących im okoliczności wytwarzania informacji prasowych, jako przekształconych wydarzeń.

Dwa istotne problemy poddane w przebiegu procedury badawczej analizom to sposób konstruowania obrazów uniwersytetu sprowadzający się do pytania: „W jaki sposób w badanej prasie określano problemy dotyczące uniwersytetu, przyczyny tych problemów oraz

potencjalne rozwiązania?”. Drugie pytanie badawcze dotyczy przedstawicieli światów społecznych występujących w dyskursie i brzmi „jakie grupy aktorów biorą udział w konstruowaniu ram w badanych przekazach?”. Doktorantka umiejętnie stosuje w analizach wybranych doniesień prasowych procesy ramowania: selekcję, uwydatnianie i artykulację. Uwzględnia również pytania o istotność (wagę) kryteriów selekcji tego co w dyskursie prasowym zostaje uznane za społecznie ważne, co zyskuje widoczność w przekazie medialnym oraz relacje pomiędzy sprawami ukazywanymi jako ważne i tymi, które są odrzucane jako nieistotne.

Wnioski płynące z podjętych przez Doktorantkę jakościowych analiz dyskursu są interesujące i wpisują się w toczące się aktualnie debaty na temat jakości reformy nauki w Polsce. Wynika z nich w sposób jednoznaczny, iż dyskurs medialny (w tym wypadku prasowy) opiera się na widocznym sporze pomiędzy grupą twórców i zwolenników zmian oraz grupą przeciwników zmiany, konstruujących odmienne stanowiska - ramy obrazu/reprezentacji uniwersytetu. Dychotomię tę Autorka określa mianem „wyścig i rywalizacja versus konflikt”. Ukazuje, iż przeciwnicy reformy z reguły akcentują straty a kwestią krytykowaną jest kryterium sprawiedliwości, na podstawie którego konstruowane są oceny moralne. Rama konfliktu jest eksponowana głównie w „Gazecie Wyborczej”. Rama wyścigu i rywalizacji to domena „Rzeczpospolitej”. Wyróżnia ją nastawienie na rozwiązania i poszukiwania korzyści z ich osiągnięcia.

Nie budzi zastrzeżeń merytoryczna strona rozprawy. Metodologicznie uzasadnione jest w niej podejście jakościowe i przynależna mu metoda ramowania, uzasadniona szczegółowo przez Doktorantkę, omówiona w sposób szczegółowy, umocowana w przekonujących teoretycznych koncepcjach konstruktywistycznych.

Żmudna i trudna, angażująca czasowo praca dotycząca wyboru materiału empirycznego, strukturalizacja, kodowanie, nadawanie znaczeń, wreszcie gruntowna analiza i adekwatne wnioskowanie, świadczą o wysokiej świadomości metodologicznej Doktorantki i bardzo rzetelnym przygotowaniu do prowadzenia badań pedagogicznych. Z pełnym przekonaniem i w sposób jednoznaczny wysoko oceniam rozprawę Pani Aleksandry Rzyckiej.

Opublikowanie trzech artykułów w punktowanych czasopismach z zakresu nauk społecznych świadczy o tym, że Autorka posiada umiejętności tworzenia tekstów naukowych i jest również możliwe, aby i wyniki badań podjętych w ocenianej przeze mnie rozprawie znalazły swoje upowszechnienie w kolejnych artykułach, a być może również i publikacji książkowej.

Konkluzja:

Przygotowana przez mgr Aleksandrę Rzyską dysertacja doktorska, podejmuje ważne problemy pedagogiczne i spełnia w stopniu bardzo dobrym kryteria stawiane rozprawom doktorskim. Jest ona dziełem oryginalnym, zamierzony cel badań został osiągnięty, a uzyskane dane i sformułowane wnioski stanowią wzbogacenie zasobu wiedzy naukowej na temat roli nauki i szkolnictwa wyższego w społeczeństwie a także specyfiki dyskursu publicystycznego i społecznego dotyczącego roli i znaczenia nauki w tym uniwersytecie w społeczeństwie polskim. Rozważania Doktorantki wskazują na uporządkowaną wiedzę w zakresie metodologii nauk społecznych, opanowanie terminologii charakterystycznej dla pedagogiki.

Nie ulega dla mnie wątpliwości, że pani mgr Aleksandra Rzyska spełniła powinności, jakie nakłada na nią ścieżka naukowego awansu, toteż wnioskuję o dopuszczenie Jej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim w tym publicznej obrony rozprawy. Wnioskuję również o wyróżnienie ocenianej rozprawy.

A. Koralkowski - Sinte
01.12.2018